

تعالی بویور غیر مورالنده اژدها / ایت رقیب لر طعنه ایدر سه
خطایی حقه سالی xx اولمه غمگین کیم منکا قیلدوغی حقدن تبا؛
انجام: خطایی دردمندم پر کمینه xx انکچق هو دینک شاهنک
دینه

غزلها است به ترکی به ترتیب تهجی با تخلص «خطایی» (به زر)
سپس رباعی و مثنوی ترکی؛ خط: نستعلیق، کا: عیشی، تا: قرن
۱۰؛ با سرلوح، مجدول؛ وقف بر آستانه شیخ صفی در ۱۰۲۲؛
واقف: شاه عباس صفوی، ۱۰۲۲؛ کاغذ: ترمه، جلد: تیماج
تریاقی، ۷۸ گگ، اندازه: ۱۵/۷x۲۲/۷سم [نشریه: ۲-۲۰۵]

تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۱۷۳۸-ف

نسخه اصل: همان نسخه بالا [فیلمها: ۱-۹۱]

۲. قم؛ مسجد اعظم؛ شماره نسخه: ۲۰۰۹

آغاز: ایلمر بنیاد اول بنده از نام خدا xx اول یاراتمیش سر مردانی
علی المرتضی / عاجز اولمه ای کونکل منکر کر کمزا مال دل xx
حق تعالی بویور وقبله مورا ولنده اژدها؛ **انجام:** اول قاپو شریعت
دورا یکنجی سی طریقت دور xx اوچونجی سی حقیقت دور
گور اوسته شاه ظهور اولدی / یولونک انیش توقیش پالچق
اراسینک اوزنکی ال حق xx تکبر المدی ترچق گوراوسته شاه
ظهور اولدی ...

مجموعه اشعار و سروده‌های منظوم که درسه قسم با دیباچه‌های
مستقل به نام‌های نصیحت نامه، ده نامه و مجموعه غزلیات تنظیم
شده است و تعداد ابیاتش به ۳۸۱۵ بیت می‌رسد؛ خط: نستعلیق،
بی‌کا، تا: با تاریخ ۱۰۴۴ق؛ افتادگی: انجام؛ یادداشتی به تاریخ
۱۱۱۸ق؛ مهر: «افوض امری الی الله عبده الراجی خسرو ۱۰۴۴»
(مربع)؛ جلد: تیماج سرخ، ۱۱۰ گگ، ۱۰ سطر، اندازه: ۱۵x۲۵سم
[ف مخ: ۲-۹۲۳]

۳. تهران؛ مجلس؛ شماره نسخه: ۴۰۹۶

آغاز: ذات حق مفهو نص لافتا xx قولره سپندن کرک لطف و
عطا / بنده دن کسمه عنایتله نظر xx بو (خطایی) پر قولکندر پر
خطا؛ **انجام:** ای (خطائی) چون سپتک حق دن نظر در هر زمان
xx عشقنک ایله بو حیاتم باغ صو اندر متکا

دیوان ستایش امامان و غزل و دو بیت‌های اوست بترکی، با تخلص
خطایی؛ خط: نستعلیق، بی‌کا، تا: قرن ۱۱؛ افتادگی: آغاز و انجام؛
مجدول زرین، هریک از غزلها و دوبیتها با سر سوره، تخلصها
سه قلمه؛ کاغذ: سپاهانی، جلد: تیماج قهوه‌ای، ۶۹ گگ، ۱۲ سطر
(۱۵x۹)، اندازه: ۱۳/۵x۱۶سم [ف: ۱۱-۹۲]

۴. تهران؛ سلطنتی؛ شماره نسخه: ۲۱۹۴

آغاز: ایلدم بنیاد اول بنده از ناختم را xx اول یاراتمیش سر
مردانی علی المرتضی؛ **انجام:** خطائی چون خطا لودور خطائی xx
خطائی دن دریغ ایتمه عطائی

حسب الامر الاعلی بتاریخ بیستم شهر ذیحجه الحرام سنه ۱۰۸۸ در
کتابخانه مبارکه باتمام رسید. کتبه العبد المذنب ابن ابوتراب
نورالدین محمد الاصفهانی غفرالله ذنوبهما و ستر عیوبهما

خصیصی، حسین بن حمدان، - ۳۵۸ قمری
xasibī, hoseyn ebn-e hamdān (- 970)

این دیوان که به دو بخش تقسیم شده (اول شعرهای خصیصی
پس از رفتن به دربار سیف الدوله علی بن حمدان، و دوم
هنگامی که در جنایا اقامت داشت) شامل قصاید و مقطوعات و
ابیاتی است بیشتر دینی در مدح ائمه اهل بیت علیهم السلام و
مجموعاً پیش از هزار و پانصد بیت است.

۱. قم؛ مرعشی؛ شماره نسخه: ۸۱۹۴/۱

آغاز: باب الهدایة باب واحد ابد xx فی الملک جمعا لاسم و
احمد ابد؛ **انجام:** فالعین حرق و مزق ما حییت ولا xx تکن الی
أحد منهم بمعتر

خط: نسخ، کا: ابراهیم بن مصطفی بن احمد بن علی چلبی، تا:
۱۳۰۳ق، به جهت محمد بن محمود خزندار؛ جلد: تیماج قهوه‌ای،
۸۰ گگ (۱-۸۰پ)، اندازه: ۱۹x۲۷سم [ف: ۲۱-۱۶۸]

۲. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۷۰۲۲/۱-عکس

خط: نسخ، بی‌کا، تا: ۱۳۲۴ق [فیلمها: ۳-۲۷۲]

● **دیوان خطاب بن حسن / شعر / عربی**

d.-e xattāb ebn-e hasan

خطاب بن حسن

xattāb ebn-e hasan

چاپ: بیروت، محقق: محمد بن احمد عیسی العقیلی، مطبعة
الانصاف، ۹۹ص، ۱۹۶۴م.

۱. مشهد؛ رضوی؛ شماره نسخه: ۱۳۴۸۳

آغاز: بسمله، یا من اسمیه با لافاظ معترفا؛ **انجام:** المکتوبه عند الله
العظیم

خط: نسخ، کا: ولی، تا: ۱۱۳۲ق [النبائی: ۲۶۰]

۲. تهران؛ دانشگاه؛ شماره نسخه: ۳۲۴۶-ف

نسخه اصل: انجمن اسماعیلی بمبئی ۹۶؛ خط: نسخ، بی‌کا، بی‌تا
[فیلمها: ۲-۱۰۷]

● **دیوان خطایی / شعر / ترکی**

d.-e xatāyī

اسماعیل صفوی اول، شاه ایران، ۸۹۲ - ۹۳۰ قمری
esmā'īl-e safavī-ye avval, šāh-e īrān (1487 - 1524)

[الذریعة ۲۹۸/۹؛ فرهنگ سخنوران ۱۹۳/؛ راهنمای کتاب ۵۵۵:۳ که در آن از
نسخه مورخ ۹۴۸ پاریس یاد شده است]

۱. تهران؛ موزه ملی؛ شماره نسخه: ۳۷۰۵

آغاز: ایلدم بنیاد اول بنده از نام خدا xx او یاراتمیش سر مردانی
علی المرتضا / عاجز اولمه ای که نکل کر کمز اهل دل xx حق

فرستگان نسخه‌های خطی ایران (فخا)؛؛ جلد پانزدهم؛ به کوشش، مصطفی درایتی؛ تهران: سازمان

DIA 276253

اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران ۱۳۹۱/۲۰۱۲

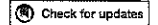
Şah İsmail

181550

01 Ocak 2020

MADDE YAYIMLANDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Ferenc Csirkés

A Messiah Untamed: Notes on the Philology of Shah Ismā‘il’s *Dīvān*

*The article aims to refute a long-standing thesis first put forth by Vladimir Minorsky about how the various copies of the *dīvān* of Shah Ismā‘il might reflect shifts and changes in the religious and political landscape of early modern Iran. Contrary to the luminary Russian Orientalist’s claims, it demonstrates and contextualizes the observation that there were several textual traditions and that most of the copies continued to reflect messianism and “extremist” notions of religiosity well into late Safavid times, appealing to a broad audience which was likely made up of Sufi adepts and nomadic Qizilbash, as well as a more refined echelon of courtly connoisseurs, residing in the borderland between the Ottoman lands and Iran. At the same time, it suggests that the main theme of Shah Ismā‘il’s messianic poetry was sainthood and that in this sense Safavid messianism was not a unique aberration but comparable and connected to such similar ideologies as are known from the Timurid, Ottoman or Mughal context.*

Keywords: Shah Ismā‘il; Safavids; Iran; Messianism; Turkic/Turkish Literature; Ottoman Literature; Sufi Literature; Vladimir Minorsky

The article focuses on problems related to messianism in Shah Ismā‘il’s *Dīvān* as reflected in its manuscript copies. It refutes some of the erroneous common wisdom held about them, and ties this into a broader discourse on patronage given to Turkic poetry in Safavid Iran and the question of Safavid messianism. As I hope to demonstrate, some of our misconceptions are caused not only by the inaccessibility of the material—though that has been greatly remedied lately with the easier accessibility of manuscripts and the recent publication of a critical edition of the *Dīvān*—but also by the methodological backwardness of much of the scholarship on Shah Ismā‘il’s poetry. In addition, the exclusive emphasis on Shah Ismā‘il’s messianism as expressed in his poetry has somewhat distorted his reception, in that only some of his pieces are actually of a messianic, eschatological character. I will argue that both his messianic literary output and his more “mainstream,” mystical and courtly love poetry, is part of the cultural milieu under the Safavids that had been in vogue in the broader Persianate world from Anatolia to Iran and Central Asia since the fourteenth century.

Ferenc Csirkés is an Assistant Professor of History at Sabanci University in Istanbul.